

The Heritage Trail of the Świętokrzyski Region Jews

Szlak dziedzictwa kulturowego Żydów w regionie Świętokrzyskim

Abstract

The main aim of the work is to present the Jewish heritage in the Świętokrzyski region. The region in this paper will be treated as a historical concept larger than the present Świętokrzyskie Voivodeship. The Świętokrzyski Region covers the territory laying between the rivers Vistula in the east, Pilica in the west and Nida-Szreniawa in the south. The Jews appeared in Poland first in Silesia and later in Great Poland, Kujawy and Little Poland. The oldest traces of their presence in Poland are the coins minted by Jewish mincers by order of the Prince Mieszko III the Old and the tombstone inscription of David son of Sar Szaloma, preserved in Wrocław. The presence of the Jews in the Świętokrzyski region was noted in 1367 in Sandomierz which was the capital of the region. They came to Poland because they found tolerance and good conditions to live and trade here. The density of Jewish population increased as one travelled eastwards. The figures representing their share in overall population were as follows: about 12% of the Jews lived in Great Poland, 17 % in Little Poland, 27% in Lithuania-Belarus and 44% in Ukraine-Ruthenia.

Apart from the abstract, conclusions and translation into Polish the article consists of five parts put in order according to the subject criterion.

The first part contains information concerning the Jewish settlements in Poland.

In the second part a special stress was laid on Kalendarium of Polish Jews in the nineteenth and twentieth centuries. This period was sad and tragic for Jewish people.

The third part deals with famous Jewish men and women living in the Świętokrzyski region.

The fourth part is devoted to the Jewish synagogues and Jewish cemeteries existing on the territory in question, which were preserved until today in different conditions. The fifth part treats the Hasidism and the graves of Zaddikim in the Świętokrzyski region. Hasidism was a movement of spiritual awakening, having a mystical character. It had the important centers on the territory in question /Kozienice, Przysucha, Pilica/.

Streszczenie

Artykuł przedstawia szlak dziedzictwa kulturowego Żydów w regionie świętokrzyskim. Pojęcie regionu potraktowano tu historycznie jako ziemie leżące w widłach rzek Wisły, Pilicy i Nidy/Szreniawy. Ostatni podział administracyjny kraju (1998) nie uwzględniał historycznych uwarunkowań i dlatego obecne województwo świętokrzyskie jest mniejsze od historycznego pojęcia regionu świętokrzyskiego. Żydzi pojawili się na tych ziemiach już w średniowieczu. Pierwsza wzmianka o nich pochodzi z 1367 r. i dotyczy Żydów mieszkających w Sandomierzu, którzy w 1418 r. posiadali już synagogę, a od drugiej połowy XV wieku cmentarz. W 1578 r. opłacali 40 złp pogłównego. Pod koniec XVI w. mieszkali już w 27 miastach na 86 w tym czasie istniejących w regionie. Stan osadnictwa żydowskiego w omawianym regionie pod koniec XVI wieku przedstawia tabela 1. Gminy żydowskie w regionie świętokrzyskim w latach 1765-1790 tabela 2. Wzrost ludności żydowskiej w województwie krakowskim i sandomierskim w latach 1810-1830 tabela 3.

Artykuł podzielono na sześć części przy zastosowaniu kryterium rzeczowego.

We wprowadzeniu wyjaśniono pojęcia regionu świętokrzyskiego, dziedzictwa kulturowego i okoliczności przybycia Żydów do Polski.

W części drugiej artykułu przedstawiono osadnictwo żydowskie w regionie świętokrzyskim. Zagadnienie to zademonstrowano za pomocą wspomnianych już wyżej trzech tabel statystycznych prezentujących stan osadnictwa żydowskiego w omawianym regionie pod koniec XVI wieku, w latach 1765-1790 oraz wzrost ludności żydowskiej w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego w latach 1810-1830.

Część trzecia artykułu zawiera kalendarium ważniejszych wydarzeń w historii Żydów w XIX i XX wieku, okresu bardzo trudnego zarówno dla Polaków jak i Żydów. W okresie tym Polska była pod zaborem i naród zmagał się z zaborcami w walce o wolność. Represje zaborców dotyczyły zarówno ludność polską jak i żydowską. W walce tej brało udział wielu Żydów. Druga wojna światowa, rozpętała przez niemiecki nazizm, przyniosła Holokaust narodowi żydowskiemu w Europie. Wojnę przeżyło około 50-80 tys. Żydów. Masowe ludobójstwo dokonane przez nazistów zniszczyło ponad 90% przedwojennej ludności żydowskiej żyjącej w Polsce.

W czwartej części zaprezentowano sylwetki znanych w historii regionu ludzi pochodzenia żydowskiego: kupców, rzemieślników, przemysłowców, geologów i cadyków.

Piąta część artykułu jest poświęcona zachowanym synagogom i cmentarzom żydowskim, będącym świadectwem żydowskiego dziedzictwa na tych terenach. Większość tych obiektów znajduje się w bardzo złym stanie, niektóre z nich odnowiono, inne czekają na renowację. Istniejące na omawianym terenie budynki synagog nie posiadają wewnętrznego wyposażenia, przedmiotów rzemiosła artystycznego, a tylko niektóre resztki dekoracji. Zastrzeżenia budzi także przeznaczenie tych obiektów na cele, które nie zawsze są akceptowane przez starozakonnych.

Według danych zebranych przez Żydowski Instytut Historyczny w 1995 r. w Polsce istnieje 350 cmentarzy bez nagrobków, zarośniętych drzewami i krzewami, 260 cmentarzy zamienionych na pola uprawne, parki, tereny zabudowane, 400 cmentarzy z nagrobkami z tym, że na 150 z nich zachowały się nagrobki w liczbie ponad 100. Te ostatnie 150 cmentarzy zostały objęte opieką konserwatorską ze względu na wpisanie ich do rejestru zabytków i wartości artystyczne.

Wiele cmentarzy żydowskich i synagog znajduje się w naszym województwie. Podstawową różnicą między cmentarzem chrześcijańskim a żydowskim jest odmienne traktowanie grobu. Poczucie chrześcijańskie pozwala na jego naruszenie i na dokonanie nowego pochówku po określonym czasie. Cmentarz nieużywany przez długi czas może być zlikwidowany. Według zasad religii żydowskiej, każdy nagrobek jak i cały cmentarz jest nienaruszalny, trwały tak długo, jak znana jest jego lokalizacja. Do wyjątków należą przypadki, gdy ekshumacji dokonuje się:

- dla przeniesienia szczątków do grobu w Ziemi Świętej,
- dla przeniesienia z cmentarza innego niż żydowski,
- gdy cmentarzowi zagraża profanacja lub podmycie przez wodę.

W dalszej części artykułu omówiono groby cadyków znajdujące się w regionie świętokrzyskim. Cadyków chowano w tzw. ohelah. Ohel to w języku hebrajskim namiot, czyli mały murowany lub drewniany budynek stojący na czterech słupach, zwierający jedną lub kilka płyt nagrobnych. Ohele takie znajdują się na cmentarzach żydowskich w Pilicy i Przysusze. Są to nieliczne przykłady grobów żydowskich cadyków w Europie.

Artykuł kończy się uwagami podsumowującymi przyczyny degradacji obiektów i koniecznością zachowania tego, co pozostało jeszcze do dziś z dziedzictwa kulturowego Żydów w naszym regionie.